

 Pavol Dancák¹

PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE

 <https://ror.org/02ndfsn03>

Kultúrotvorný charakter vzťahu k prírode

 <https://doi.org/10.15633/9788363241032.20>

Globálna ekologická kríza čoraz zreteľnejšie mení predovšetkým klimatické podmienky a tak zasahuje do nášho každodenného života. Do popredia vystúpil fakt, že prevencia hroziacej katastrofy nespočíva v byrokratických či technologických riešeniach, nakoľko „degradácia prírody je úzko spojená s kultúrou formujúcou ľudské spolužitie“², ale je potrebná zmena myslenia, kde podstatnou súčasťou bude odmietnutie veľkopanského konzumného spôsobu života. Už svätý Ján Pavol II. vo svojej prvej encyklike varoval, že človek akoby „nevidel nijaký iný význam prírodného prostredia ako ten, čo mu slúži na bezprostredný úžitok a spotrebu“³.

Následne vyzval na zvýšenie úsilia v snahe ochrániť morálne podmienky autentickej, humánnej ekológie.

-
- 1 Kňaz profesor dejín filozofie, doktor filozofie, vedúci katedry filozofie a religionistiky na gréckokatolíckom Teologickej fakulta Prešovskej univerzity (Slovensko). Absolvent Teologickej fakulty Cyrila a Metod v Bratislave, Filozofická fakulta Pápežskej teologickej akadémie v Krakove. Vedecky pôsobil na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńskiego vo Varšave a na Katolíckej univerzite Amerika vo Washingtone.
 - 2 Benedikt XVI., Enc. *Caritas in veritate*, 51, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/encyklika-caritas-in-veritate-laska-v-pravde> (prístup 25.10.2019).
 - 3 Ján Pavol II., Enc. *Redemptor hominis*, 15, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/redemptor-hominis> (prístup 25.10.2019).

Kultúra založená na bezbrehom rozvoji konzumu si vnútorne protirečí a ohrozuje samu seba, lebo už nevedie ku kultivácii, ale k demolícii, čo môžeme dokumentovať, úbytkom tropických pralesov, šírením púští, nesprávnym hospodárením s vodou, eróziou pôdy, znečistením atmosféry, narušením klímy a neschopnosť racionálneho využívania ekosystémov.⁴ Pápež Benedikt XVI. navrhol, aby sme uznali, že prírodné prostredie je plné rán, ktoré spôsobilo naše nezodpovedné správanie. Aj spoločenské prostredie má svoje zranenia. Všetky sú však v konečnom dôsledku spôsobené tým istým zlom, teda myšlienkou, že neexistujú nepopierateľné pravdy, ktoré riadia náš život, a teda ľudská sloboda nemá hranice. Zabúda sa na to, že človek nie je len sloboda, ktorá sa vytvára sama od seba. Človek sám seba netvorí. Je duch a vôľa, ale aj príroda.

Cieľom príspevku je ukázať, že reflexia filozofických, etických a náboženských aspektov globálnej ekologickej krízy vytvára podmienky pre správne uchopenie kultúry, teda vedie k prijatiu pre človeka bytostne určeného miesta ako správcu a hospodára sveta.

Zmena v postoji človeka k prírode

História jednoznačne dokumentuje zmeny, ktoré neobišli ani samotných autorov zmien. „Zmenili sme sa my ľudia, a to v troch zásadných ohľadoch. Celé tisícročia nás bolo málo, boli sme skromní a bezmocní. V posledných troch storočiach sme sa stali nekonečne mocní, neveriteľne nároční a nepredstaviteľne početní“⁵ Podobne Svätý otec František v encyklike *Laudato si'* upozorňuje na dopad zrýchľovania zmien s nejasným zámerom: „Neustála akcelerácia zmien ľudstva a planéty je dnes spojená so zintenzívnením rytmu života a práce – po španielsky to niektorí nazývajú „rapidación“ (zrýchľovanie). I keď táto zmena je súčasťou dynamiky komplexných systémov, rýchlosť, ktorú jej udeľujú ľudské činnosti, je dnes v kontraste s prirodzenou pomalosťou biologickej evolúcie. K tomu pristupuje problém, že ciele tejto rýchlej a nepretržitej zmeny nie sú nevyhnutne orientované na spoločné dobro a na integrálny, udržateľný, ľudský rozvoj. Zmena je čosi žiaduce, ale stáva sa znepokojivou, ak vedie k zhoršeniu sveta a kvality života veľkej časti ľudstva.“⁶

4 Porov. M. Huba, P. Nováček, *Šok z prosperity I*, STUŽ, Bratislava 1995, s 16.

5 Porov. E. Kohák, *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologickej etiky*, SLON, Praha 2006, s. 20.

6 František, Enc. *Laudato si'*, 18, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/encyklika-laudato-si> (prístup 25.10.2019).

Príčiny vzniku konzumného postoja k prírode vynikajúco vystihol E. Fromm už v názve svojho známeho diela „Mať alebo byť“. Podobne ako mnohí iní autori kladie počiatok vzniku súčasnej situácie do začiatku priemyselnej éry. Príčinu krízy vidí v príklone moderného človeka k radikálnemu hedonizmu, ktorý v jeho psychologickej interpretácii nadobúda až náboženský charakter. Tvrdí, že moderná spoločnosť snahu o úspech zakladá hlavne na dvoch predpokladoch. Prvým predpokladom je radikálny hedonizmus, ktorý životné šťastie identifikuje s uspokojovaním všetkých prianí a subjektívnych, často umelých potrieb. Druhým predpokladom je egoizmus a chamtivosť, ktoré moderna považuje za zdroj rozvoja, harmónie a mieru.⁷

Karol Tarnowski upozorňuje na technizáciu ako na ďalší element moderny, ktorý sa podieľa na vytvorení konzumného postoja k prírode. Technizácia spôsobuje, že človek pôvodne tesne prepojený s prírodou sa začína prírode vzpierať a využívať ju ako materiál. Samozrejme, rodí sa tu aj otázka, či toto vzpieranie nie je staršieho pôvodu a len do čias moderny nemalo takú príležitosť sa prejaviť. Ale je tu aj ďalšia otázka, a či práve toto vzpieranie sa prírode nevyjadruje podstatu človeka a jeho vzťahu k prírode.⁸

Podľa existencionalistov človek je „bytím vo svete“, čo znamená, že človek vníma seba ako spojeného nespočítateľnými väzbami s inými ľuďmi, vecami a prírodou. Toto je jeho základná skúsenosť, ku ktorej sa všetky iné skúsenosti pripájajú ako k základnej skúsenosti. V tejto základnej skúsenosti so svetom príroda nie je pre človeka materiálom k obrábaniu, ale primárne je vnímaná ako zem, po ktorej človek kráča a slnko, ktoré ho ohrieva, je vnímaná ako vzduch, ktorý je na dýchanie. Predtým, než sa človek priberie k obrábaniu k obrábaniu prírody, už sa nachádza v nej ako vo svojom vlastnom a prvotnom životnom prostredí. Dieťa samozrejme dospieva a učí sa byť človekom nie len prostredníctvom vzťahu k iným ľuďom, ale aj prostredníctvom láskavého vzťahu k rastlinám a zvieratám, ktoré pred ním postupne odhaľujú záhadne nepochopiteľnú jednotu života.

V našom primárnom vzťahu k prírode veľkú úlohu zohráva poetická predstavivosť a symbolické myslenie, ale naša predstavivosť je stále spojená s matériou. Predstava štyroch živlov: zem, vzduch, voda, oheň, je predstavou ktorá vypovedá o hlbokých vrstvách našej psychiky, kde je obsiahnutý statický

7 Porov. M. Huba, P. Nováček, *Šok z prosperity I*, op. cit., s. 16.

8 Porov. K. Tarnowski, *Instrumentalny czy sakramentalny stosunek do przyrody*. In: *Człowiek i Transcendencja*, Znak, Kraków 1995, s. 325–341.

aj dynamický element. Zem v našom prvotnom svete poetickej predstavivosti nie je zásobárňou nerastných surovín, ale je niečím, čo je stále a čo vzbudzuje dôveru, je matkou a živiteľkou, ale predovšetkým je domovom, v ktorom bývame. Dom je situovaný na určitom mieste, na učitej zemi, ktorá je našou otčinou, našim veľkým domovom, kde príroda hrá vážnu rolu. Príroda otčiny nesie v sebe nielen obrazy hôr, jazier a lúk, ale aj chrámov a kaplniek pri ceste. Človek buduje na zemi znaky príslušnosti k otčine, a cez ňu k celému svetu, k sfére toho, čo je božské, k Bohu. Budujúc ich poukazuje na sakrálné korene svojej kultúry. Týmto spôsobom chráni zväzok prírody s Bohom.

Práve domov je zásadným určením nášho bytia. Bydlisko ako miesto pobytu je výzvou pre človeka, aby ho naplnil ľudským duchom a v ňom tvoril svoje ľudské diela. Pojem domova sa tu úzko prepája s pojmom *kultúra*, ktorý pochádza z latinského „*colo*“, čo znamená *putujem, smerujem, starám sa, dávam pozor, šetrím, milujem*. Kultúra je primárne ochranou a zachovaním. Teda už etymológia nás upozorňuje, že kultivácia nie je exploatáciou.

Na počiatku novoveku filozofia Francisa Bacona v zmysle ním hlásanej zásady, že máme toľko moci, koľko máme poznania, vyvoláva zásadnú kultúrnu zmenu. Prastará výzva poznávať prírodu síce zostáva, ale mení sa cieľ poznania. Mnohí jeho nasledovníci sa postavili na stanovisko, že veda nemôže hovoriť o účelnosti prírody a ani o tom, čo je príroda vo svojej podstate. Moderná veda môže hovoriť len o tom, čo je merateľné. Podľa R. Descartesa jedinými vlastnosťami telies sú geometrické vlastnosti, rozsiahlosť a deliteľnosť, a ešte mechanický pohyb. Zdrojom mnohých problémov v súčasnosti sú relikty novovekého naivného myslenia: 1) viera v exaktnú vedu ako jediný právoplatný a dôveryhodný spôsob poznávania, 2) predstava o vesmíre a o veľkých celkoch ako o mechanickom systéme, kde platia pravidlá jednoduchého súčtu a superpozície, 3) viera v nekonečne postupujúci materiálny rozvoj prostredníctvom technologického a ekonomického pokroku, 4) predstava o živote ako o stálom boji o existenciu a prežitie.⁹

Poznanie v novoveku už nemalo slúžiť iba poznaniu samotnému a zabezpečeniu života, ale cieľom sa stalo ovládnutie prírody a aj druhého človeka. Cieľom kultúry v novovekom posune je teda panovanie a rozširovanie moci človeka. A od ovládnutia je už len krok k bezhraničnému využívaniu. Na prelome

9 Porov. K. Viceník, *Krída – to je aj príležitosť a naša šanca*. In: M. Huba (ed.), *Ponovembrové Slovensko vo vzťahu k životnému prostrediu a trvalo udržateľnému životu III*, STUŽ, Bratislava 1995, s. 61–63.

druhého a tretieho tisícročia svätý Ján Pavol II. konštatoval, že človek, ktorý je viac v zajatí túžby po majetku a po pôžitku, než po bytí a rozvoji, nemiernym, nedisciplinovaným spôsobom spotrebováva zdroje zeme aj samotnú zem. Neuvážené ničenie prirodzeného životného prostredia sa zakladá na dnes bohužiaľ veľmi rozšírenom antropologickom omyle. Človek, ktorý odhalí svoju schopnosť meniť vlastnou prácou svet a v určitom zmysle ho novo ,tvorí, zabúda, že sa to deje vždy len na základe prvotného daru vecí od Boha. Človek si myslí, že môže svojvoľne disponovať zemou a bezvýhradne ju podriaďovať svojej vôli, akoby nemala svoju vlastnú podobu a svoje určenie prepožičané jej už predtým Bohom, ktoré človek môže rozvíjať, ktoré však nesmie zradiť. Miesto toho, aby plnil svoju úlohu spolupracovníka Božieho na tvorivom diele, stavia sa človek na miesto Boha a vyvoláva tým nakoniec vzburu prírody, ktorá je ním viac tyranizovaná ako spravovaná. V tejto súvislosti si musí byť dnešný človek vedomý svojich povinností a úloh voči budúcim generáciám.¹⁰

Dobrota a krása stvorenstva

Biblia ako základný kameň našej kultúry od prvých strán ukazuje na krásu stvorenstva. Dobrotu a krásu sveta a prírody Boh predstavuje človeku mnohými spôsobmi. Príroda je prítomná v Biblii predovšetkým ako jazyk, ktorým sa Boh prihovára k svojmu putujúcemu ľudu a ukazuje mu svoju silu plnú lásky. Búrka, počas ktorej Boh dáva zákon Mojžišovi, oheň, z ktorého k nemu hovorí, vietor, v ktorom Eliáš spozná prítomnosť Boha, to sú prejavy Boha, ktorý sa stará o svoj ľud. Boh Izraela preniká všetko a je nad všetkým, je úplne suverénny a nemôže byť lokalizovaný. Sľubuje človeku zem oplývajúcu mliekom a medom, ktorú človek má obrábať. Cesta do zaslúbenej zem je cestou vojny, ale predovšetkým je cestou bezpodmienečnej vernosti Bohu, pretože človek, ktorý už raz neposlušnosťou zhrešil, môže prevziať svoje dedičstvo len za cenu neustáleho úsilia. Zem sa teda od počiatku javí ako synonymum krásneho ľudského šťastia, kultúry a práce.

Základom biblického vzťahu k prírode je tvrdenie z knihy Genezis, že všetko čo Boh stvoril je dobré. Dobro a krása prírody, oblohy, zeme, hviezd, vody, rastlín a zvierat hovorí o stvoriteľskej moci, ktorá nechala v prírode svoju

10 Porov. Ján Pavol II., Enc. *Centesimus Annus*, 37, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/centesimus-annus> (prístup 25.10.2019).

stopu. A preto je vesmír sviatosťou, je znakom prítomnosti Boha a najkrajšou svätynou.¹¹ Dobro a krása prírody predstavuje jej imanentnú od človeka nezávislú hodnotu. Napríklad; keď Boh požehnal zvieratá a povedal: „Plodte a množte sa a naplňte morské vody, aj vtáctvo nech sa rozmnožuje na zemi!“ (Gn 1, 22), tak to nepovedal súčasne aj človeku, ktorého stvoril neskôr. Človek bol stvorený na obraz a podobu Boha, ktorý ho od počiatku učinil pánom a kráľom stvorenia, ale zároveň ho umiestnil na zem medzi iné živé stvorenia. Človek prostredníctvom svojho tela z hlíny zeme participuje na živote prírody a príroda je súčasťou života človeka. Svet nie je len scénou ľudskej drámy, ale je samojestvujúcou skutočnosťou, ktorá spolu s človekom oslavuje Stvoriteľa. V knihe Jób sa Boh pýta Jóba: „Keď som zem zakladal, kde si vtedy bol, nože mi to povedz, akže pravdu znáš! Vieš ty, kto jej vtedy určil rozmery, kto obvinul ju sľaby povrázkom? Do čoho jej stopy zapustené sú a kto položil jej kameň uholný, keď si ranné hviezdy zborom spievali a Boží synovia všetci plesali?“ (Jób 38, 4–7). Tieto verše zdôrazňujú slávne slová z evanjelia podľa Matúša: „Pozrite sa na nebeské vtáky: nesejú, ani nežnú, ani do stodôl nezhromažďujú, a váš nebeský Otec ich živí... Pozrite sa na poľné lalie, ako rastú: nepracujú, nepradú; a hovorím vám, že ani Šalamún v celej svojej sláve nebol oblečený tak ako jediná z nich (Mt 6, 28–30). Toto „pozrite sa“ je vyzvaním k odhaleniu Stvoriteľa prostredníctvom stvorenia, je to výzva ku kontemplácii. Z tejto perspektívy hlúpi sú tí, ako hovorí kniha Múdrosti, ktorí „z viditeľných dobier nevládali poznať toho, ktorý je, a čo nepoznali tvorcu pri pohľade na diela... Lebo z veľkosti a krásy stvorenia sa úsudkom poznáva ich Stvoriteľ“ (Múd 13, 1–5).

Najvznešenejším prejavom kontemplatívneho postoja je osobnosť sv. Františka z Assisi a jeho Hymnus Slnka, ktorý je hodný miesta vedľa najkrajších žalmov. Táto kontemplácia nie je však pasívnym nazeraním, nakoľko sv. František sa cíti hlboko zjednotený s inými tvormi. Pre neho sú bratmi a sestrami. Kontemplácia sv. Františka je účasťou na živote vesmíru ktorý, ako spievajúce hviezdy v knihe Jób, oslavuje veľkosť stvorenia. Svätec z Assisi, verný Svätému písmu, navrhuje, aby sme prírodu chápali ako nádhernú knihu, v ktorej k nám hovorí Boh a odovzdáva nám niečo zo svojej krásy a dobroty. „Preto chcel, aby v konvente vždy jedna časť záhrady zostala neobrobená, aby tam rástli divé

¹¹ Porov. C. Tresmontant, *Essai sur la pensée hebraïque*, Paris 1956. In: K. Tarnowski, *Instrumentalny czy sakramentalny stosunek do przyrody*. In: *Człowiek i Transcendencja*, Znak, Kraków 1995, s. 325–341.

rastliny – a všetci, ktorí ich budú obdivovať, mohli pozdvihnúť svoju myseľ k Bohu, pôvodcovi všetkej krásy. Svet je niečím viac než iba problémom na riešenie; je radostným tajomstvom, ktoré kontemplujeme v radosti a chvále.¹²

Úloha človeka vo vzťahu k prírode však nespočíva len v kontemplácii. Človek je od počiatku ustanovený za kráľa na zemi, má si zem podmaňovať a užívať jej plody. Ale kráľ tu predsa nie je preto, aby utláčal poddaných, ale aby robil výraznejším znamenie Stvoriteľa prejavované vo svete. V druhom opise stvorenia v knihy Genezis „I vzal Pán, Boh, človeka a umiestnil ho v raji Edenu, aby ho obrábal a strážil (Gn 2, 15). Človek je povolaný k tomu, aby sa staral o zem a s láskou na ňu dohliadal, aby sa vyvíjala v zhode s možnosťami, ktoré sú v nej obsiahnuté. Takáto starostlivosť o zem, ktorá nadovšetko ochraňuje jej spontánny vývoj, sa stáva pre Krista paradigmou „kultúry“ Boha v ľudských srdciach: „S Božím Kráľovstvom je to tak, ako keď človek hodí semeno do zeme; či spí alebo vstáva, v noci či vo dne, semeno klíči a rastie a on ani o tom nevie. Zem sama od seba prináša úrodu: najprv steblo, potom klas a napokon plné zrno v klase. A keď úroda dozreje, hneď priloží kosák, lebo nastala žatva.“ (Mk 4, 26–30).

Parabola rozsievачa ukazuje vo literárnej skratke niečo, čo v „konzumnej“ kultúre bolo úplne zabudnuté: úcta voči stvoreniu. Boh má úctu k vlastnému stvoreniu, pretože ho obdaril vlastnou stvoriteľskou mocou a urobil ho samostatným – nakoniec preto nielen človek, ale aj príroda je sviatosťou Boha. Krása prírody a krása človeka, je nadovšetko krásou života, ktorý je schopný sa sám vyvíjať podľa vlastných zákonov. Vlastne preto skutočná kultúra je ochranou. Pomocou človeka chráni teda to, čo vo svojej podstate nesie znamenie Božej nezávislosti, samostatnosti a moci a čo je z tohto dôvodu akoby sviatosťou, ale čo zároveň je aj krehké a vyžaduje si opateru, plnú úcty a pocitu zodpovednosti. Až taká ochrana prináša ovocie, ktoré človek môže ochutnať. Človek musí „dovoliť byť“ prírode, dať jej možnosť realizácie svojich odvedkých práv a tieto práva chrániť. Až vtedy môžeme plne uspokojiť svoje potreby, z ktorých potreba nezištného obdivu krásy nie je nijako na poslednom mieste. Vlastne preto idea ochrany prírody je ideou, ktorá sa inšpirovala duchom Biblie. Ochrana prírody neznamená útek od kultúry k prírode, ale je prechodom od kultúry nižšej ku kultúre vyššej.¹³

12 František, Enc. *Laudato si'*, 12, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/encyklika-laudato-si> (prístup 25.10.2019).

13 J. G. Pawlikowski, *Kultura a natura*. In: *O lice ziemi*, Warszawa 1938, s. 53.

Životné prostredie a výchova výchova

Sv. otec František v encyklika *Laudato si'* konštatuje, že východiskom z krízovej situácie spôsobenej ľudstvom je výchova. Tu sa však ukazuje problém, ktorý spočíva v tom, že v značnej miere došlo k odklonu edukácie od nadčasových ideálov v prospech cieľov konzumne uchopenej sociálnej praxe. Jestvuje aktuálna hrozba zneužitia edukácie ako takej nielen politikou štátu, ideológiou, či ekonomikou, ale aj prostredníctvom non-human aktérov. Vplyvné non-human prostriedky edukáciu dehumanizujú a osobnosť dekulťujú, napr. pôsobenie internetu, médií, preferovanie technológií pred človekom v rôznych oblastiach štátnej politiky vrátane výskumnej a vzdelávacej, dokonca tak, že technológie sa stávajú cieľom a nie prostriedkom.

V tomto kontexte pápež zdôrazňuje, že netreba opomenúť vzťah, ktorý je medzi náležitou estetickou výchovou a udrzovaním zdravého životného prostredia. V úsilí o vytvorenie kultúry odmietajúcej konzumný a devastačný postoj k svetu naliehavo odporúča: „Venovať pozornosť kráse a milovať ju nám pomáha vychádzať z utilitaristického pragmatizmu. Keď sa nenaučíme zastaviť, obdivovať a oceňovať krásu, nie div, že sa každá vec bez škrupúl premení na predmet používania a zneužívania. Zároveň ak chceme dosiahnuť hlboké zmeny, treba pamätať na to, že modely myslenia reálne ovplyvňujú správanie. Výchova bude neúčinná a jej úsilie zostane neplodné, ak sa nepostará o šírenie nového modelu vo vzťahu k človeku, životu, spoločnosti a k prírode. Inak bude ďalej napredovať konzumný model šírený komunikačnými prostriedkami a účinnými trhovými mechanizmami.“¹⁴

Stále zostáva v platnosti, že ľudská osoba sa môže naplno rozvinúť iba v medziludských vzťahoch prostredníctvom prežívania medziludských vzťahov v rôznych podobách, v ktorých filozoficko-antropologická reflexia zohráva určujúcu rolu. Snahu o mocenské ovládnutie sveta aj človeka nazýva sv. otec František vychýleným antropocentrizmom. Konštatuje, že „ak je ekonomická kríza výrazom alebo vonkajším prejavom etickej, kultúrnej a duchovnej krízy novoveku, nemôžeme sa klamať tým, že ozdravíme svoj vzťah k prírode a životnému prostrediu bez ozdravenia všetkých základných ľudských vzťahov. Ak kresťanské myslenie pripomína, že človek má osobitnú hodnotu prevyšujúcu ostatné stvorenia, poskytuje priestor na docenenie každej ľudskej

14 František, Enc. *Laudato si'*, op. cit., 13.

osoby, a podnecuje tak k rešpektu voči druhému. Otvorenosť voči „ty“, schopná poznať, milovať a viesť dialóg, je naďalej veľkou vznešenosťou ľudskej osoby. Preto netreba pre adekvátny vzťah k stvoreniu oslabovať spoločenský rozmer človeka, ani jeho transcendentný rozmer, jeho otvorenosť božskému „ty“. Nie je možné presadzovať vzťah k životnému prostrediu bez ohľadu na vzťah s ostatnými ľuďmi a s Bohom. Bol by to prejav romantického individualizmu prezečeneného do ekologickej krásy a dusivého uzavretia sa do imanencie.“

Výchovná realita nie je v úplnosti postihnuteľná iba empirickou vedou a napriek téze o konci metafyziky tu stále zostáva človeku vlastná metafyzická túžba,¹⁵ ktorú vo filozofii výchovy nemôžeme ignorovať. Osobitne v edukačných vedách, kde značná časť vedeckého poznania má normatívny charakter a závisí od celkového filozofického stanoviska,¹⁶ pre ktoré sa pedagóg rozhodne, je potrebné reflektovať odpoveď na filozofickú otázku o zmysle života človeka vo svete, o vzťahu jedinca a spoločnosti a pod. „Environmentálna výchova postupne rozšírila svoje ciele. Ak na začiatku bola zameraná na vedecké informácie, rast vedomia a prevenciu ekologických rizík, v súčasnosti sa snaží zapojiť kritiku „mýtov“ modernosti, založených na účelovom uvažovaní (individualizmus, neurčitý pokrok, konkurencia, konzumizmus, trh bez pravidiel), a tiež obnovu rôznych úrovní ekologickej rovnováhy: tej vnútornej so sebou samými, tej solidárnej s druhými, tej prírodnej so všetkými živými bytosťami a tej duchovnej s Bohom.“¹⁷ Stvorenie je ohrozované tam, kde sme my sami poslednými inštanciami; kde je celok jednoducho naším majetkom a spotrebujeme ho len pre seba. Plytvanie stvorením začína tam, kde neuznávame nad sebou žiadnu vyššiu inštanciu, ale vidíme iba seba.¹⁸

Samotná príroda nám svedčí o tajomnej Prítomnosti. Otvorený horizont, svetelné hry, jagot hviezd, čistota horských štítov, vzrušujúca rôznorodosť rastlín a zvierat, poľné cesty, ktoré akoby viedli do voľajakej otčiny – to všetko

15 Porov. K. Tarnowski, *Pragnienie metafizyczne*, Znak, Kraków 2017.

16 M. Rembierz, *Pedagogiczny potencjał i edukacyjne walory wyzwania krytycznej ekologii – o dwoistości pedagogiczno-ekologicznych tropów papieża Franciszka w kontekście pedagogicznego przesłania Heleny Radlińskiej*. In: „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wwższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji” 2014/9, s. 29–62.

17 František, Enc. *Laudato si'*, op. cit., 210.

18 Porov. Benedikt XVI., *Meeting of the Holy Father Benedict XVI with the Clergy of the Diocese of Bolzano-Bressanone*, http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2008/august/documents/hf_ben-xvi_spe_20080806_clero-bressanone.html (prístup 25.10.2019).

hovorí k nám o tom, čo je sväté. Nie je možné nevidieť túto silu krásy prírody, ktorá je celkovo neužitočná, nedá sa premeniť na nijaké technické zariadenie a nie je v žiadnej miere naším dielom. To privádza k vnímaniu prírody ako daru, s ktorým máme úctivo a hospodárne zaobchádzať. „Environmentálna výchova by nás mala urobiť schopnými uskutočniť skok smerom k Tajomstvu, z ktorého ekologická etika odvodzuje svoj najhlbší zmysel. Na druhej strane sú tu vychovávatelia, ktorí sú schopní zostavovať pedagogické osnovy ekologickej etiky tak, aby účinne pomáhali rásť v solidarite, zodpovednosti a v starostlivosti založenej na súcite.“¹⁹ „Heslo návratu k prírode nie je heslom abdikácie kultúry – je to heslo vojny skutočnej kultúry s pseudo-kultúrou – je to heslo vojny o najvyššie kultúrne dobré.“²⁰

19 František, Enc. *Laudato si'*, op. cit., 210.

20 J. G. Pawlikowski, *Kultura a natura*, op. cit., s. 53.